

a. Zprávy osobní

Univ. prof. PhDr. Antonín Robek, DrSc.

* 31.8.1931 v Zeměchách

Mozaiku dějin vědního oboru skládají jednotlivci – vykonaným dílem i myšlenkovým vkladem, kterým posunuli vědecké poznání a obohatili teoretické základy své disciplíny. Dosažených sedmdesát let je uznávaným časem zastavení a rekapitulování. V roce 2001 se tohoto vysokého jubilea dožil etnograf prof. PhDr. Antonín Robek, DrSc., pro mnohé kolegy provokující osobnost, která po desetiletí ovlivňovala profil české etnografie.

Při jubilejní příležitosti sedmdesátých narozenin si položíme jedinou otázku. Jak Antonín Robek svým autorským dílem přispěl k proměně obsahového směřování české etnografie druhé poloviny 20. století? Jako žák Karla Chotka, Otakara Pertolda a Oldřicha Říhy, k jejichž učitelskému vlivu se vždy hlásil, prošel A. Robek univerzitním vzděláním ve třech specializacích: ve specializaci tradičně pojatého národopisu, orientovaného na lidovou kulturu, religionistiky, orientované na výklad světových náboženských systémů, a srovnávací historie, orientované na formulování koncepcí vývoje dějinných epoch. Jeho sepětí s osobitým prostředím středočeské vesnice pak k těmto univerzitním vlivům přidalo „zíbrtovský“ drobnohled na sociální a kulturní kontext etnografických faktů i společenských institucí a vztahů. Z těchto podnětů Antonín Robek ve své práci vycházel a zůstal jimi poznamenán v podstatě po celou dobu tvůrčí činnosti. Jeho doménou se staly koncepční a syntetizující přístupy, budo-

val však i na problémových analýzách a nezříkal se ani miniaturních kreseb faktu.

Etnologii (nazývanou v české vědecké terminologii druhé poloviny 20. století zprvu „národopisem“ a poté „etnografií“) chápal a také deklaroval jako disciplínu historickou. Kulturní jevy a společenské instituce určité historické epochy byly v jeho vědeckém názoru výslednicí předchozího dějinného vývoje a permanentních inovací vyvolaných sociální realitou současnosti. Tak je sledoval a vykládal. Úkol etnografie jako vědního oboru tedy spatřoval ve studiu vývojových souvislostí kulturních a společenských změn, ve studiu jejich příčin a následků. Etnografickou problematiku proto ve své práci logicky rozpracoval jak v rovině současnosti, tak v rovině historické retrospektivy. A právě práce historicko-etnografické představují podstatnou část jeho autorského díla.

V padesátých letech, v čase vysokoškolských studií a v počátcích odborné dráhy, kdy v řadách českých „národopisců“ probíhaly diskuse o směřování etnografovy práce, se Antonín Robek přihlásil k tomu pojetí etnografie, které prosazovalo prioritu studia společenských vztahů a studia duchovních hodnot, dochovaných jako myšlenkové relikty minulosti. Tedy přestože etnografii důsledně zařazoval mezi historické disciplíny, vnímal její úkoly selektivně. Preferoval studium společenských vztahů a odmítal prvořadou orientaci na kulturně-etnografické analýzy projevů tradiční „hmotné lidové kultury“ a „lidového umění“ – ať již byly interpretovány jako kulturní dědictví, přežitek minulosti či životaschopný projev kultury současnosti.

Svůj odborný zájem spojil Antonín Robek cílevědomě s českým kulturním

prostorem moderní doby. Tento prostor v kontextu epochy 19. a 20. století ovšem vždy vnímal jako prostor sociálně strukturovaný, etnicky diferencovaný a propustný. Hledisko sociální a etnické rozdílnosti, sociálního a etnického štětu akcentoval jako základní principy svého studijního přístupu, a to ve všech tematických oblastech, kterými se zabýval.

Ve své badatelské práci rozpracoval v podstatě sedm problémových okruhů. Zabýval se: 1. emancipačními procesy – sociálními i národními, 2. transformačními procesy české vesnice (v kontextu vývoje 19. století i v současnosti druhé poloviny 20. století), 3. projevy lidové víry, pověrečnosti a náboženství, 4. regionalismem (nahlíženým především spektrem kulturní identity a středočeské oblasti), 5. mezietnickými vztahy, 6. dějiny české etnologie a 7. prameny lidové provenience (jako svěbytným zdrojem etnologických dat).

V kontextu studia problematiky českého národně emancipačního hnutí ho zaujala doba osvícenství, napoleonských válek a národně-politického nástupu české společnosti. Oslovil ho zejména rok 1848, a to v pramenně málo známé regionální optice středočeské oblasti (Roztoky, 1970; Kladensko, 1978; Podřipsko, 2000). Témata národně-emancipačních zápasů české společnosti zpracovával jubilat v 70. letech (zejména v souvislosti s projektem studia národního obrození) a navracel se k nim i v průběhu 80. a 90. let 20. století.

Hlubší vztah měl k problematice emancipace českého dělnictva. Zájem o společenské a politické osamostatňování dělnictva, o formování osobitých rysů v jeho způsobu života a o jeho ukotvení v lokální společnosti města či vesnice provázal vědeckou dráhu jubilanta od roku 1955. Svě názorové vize

vkládal A. Robek především do koncepčních projekcí (1966, 1979, 1980). V rovině etnologických analýz se orientoval na tři společenské vyhraněné skupiny dělníků: na horníky v prostředí hornických kolonií (Ostravsko, Kladensko: 1955, 1956, 1978), na zemědělské dělníky (Kralupsko 1955, 1975, 1976) a v souvislosti s projektem výzkumu pražského dělnictva i na velkoměstské dělnictvo Prahy (1975, 1977, 1981, 1983). Dělnictvo prezentoval jako vnitřně hluboce diferencovanou třídu. Pražské dělnictvo pak charakterizoval jako strukturovanou společenskou vrstvu městské společnosti, která se integrovala z mnoha rozdílných regionálních zdrojů celé české jazykové oblasti, a která díky těmto zdrojům v procesu své emancipace vytvořila v kulturní rovině sociálně vyhraněný synkretický model městské národní kultury.

Výklad společenských dopadů transformačních procesů české vesnice vázal Antonín Robek ke dvěma radikálním politickým a hospodářským změnám v postavení zemědělského obyvatelstva českých zemí. Zaujala ho léta 1848 a 1849, tedy doba zrušení roboty, nástupu kapitalistického rozvoje české vesnice a nastartování procesu společenského docenění do té doby neplnoprávné vesnické populace (1970). Větší pozornost ovšem věnoval sociálním zvrátům o sto let mladším – společenským a kulturním dopadům socializace zemědělství. Záměrem se mu stalo mapování proměn, jež vesnici přinesly tři určující zásahy státního aparátu: destrukce kapitalistických výrobních vztahů, zničení společenských vazeb vycházejících z kontinuálního vývoje české vesnice 19. a první poloviny 20. století a řízené budování „socialistické“ kulturní každodennosti (1972, 1979, 1982).

Tematiku mezietnických vztahů roz-

pracoval A. Robek především v programových, tedy koncepčně formulovaných zamyšleních (zejména s ohledem na adaptační a integrační procesy tzv. malých etnických skupin). Sledoval ji však i v rozborech kulturních a společenských dopadů migračních přesunů obyvatelstva (USA, Bulharsko). Jeho zájem o vystěhovalectví do USA a o americké krajany spadal do 80. a 90. let 20. století a byl ohlasem na konkrétní společenské a mezikolegiální podněty (1983, 1984, 1988). Zájem o obousměrné česko-bulharské kulturní kontakty, sycený i objevem unikátních folklorních sběrů pořízených pracovníky pražské německé univerzity na přelomu 20. a 30. let 20. století (1984, 1988), měl naopak dlouhodobý charakter.

K dějinám české etnologie se A. Robek vyslovil ze tří rozdílných pozic. Vysokoškolská skripta, napsaná v druhé polovině 60. let, formuloval jako svůj názorově vyhraněný výklad historie oboru. S tímto cílem je připravil a také prezentoval. V 80. letech se k témuž tématu vrátil se záměrem vytvořit dílčí podklady pro novou rekapitulaci vývoje české etnologie. V této souvislosti se vyjádřil k práci některých badatelů v oblasti etnografie a folkloristiky a rekapituloval dílčí úseky odborného směřování české etnologie druhé poloviny 20. století (let čtyřicátých až osmdesátých). Problém však v téže době otevřel i ve vazbě na studium česko-bulharských vědeckých kontaktů druhé poloviny 19. a 20. století. Zde byly objevené zejména doklady o inspirujícím vlivu Georgi Savy Rakovského na badatelské programy českého národopisného zájmu počátku druhé poloviny 19. století (1989, 1990).

Otázky regionalismu uchopil A. Robek jednak prostřednictvím své bytostné vazby k středočeské oblasti, jednak pro-

střednictvím snahy zmapovat osobitosti jednotlivých regionů Čech a prezentovat je ve „vlastivědách“ koncipovaných jako klasické „národopisné“ monografie. Záměr Karla Chotka, formulovaný v prvním desetiletí 20. století a postupně realizovaný ve 20. a 30. letech, začal opětovně naplňovat v 80. letech. Autor se podílel skicami o obyčejových tradicích, o tématu, které ho zaujalo na samém sklonku 50. let a k němuž se opakovaně navracel.

Problematickou lidové obřadnosti, stejně jako problematiku lidového náboženství, vykládal jubilant jako součást duchovního odkazu, fungujícího v konkrétní lokální a regionální společnosti. Pochopil je jako synkretický projev rozporuplné, sociálně a časově ukotvené duchovní kultury, která vychází z tradice, avšak prochází permanentní proměnou. Právě k těmto projevům se váže jeho teorie o přejímání, adaptaci a odmítání kulturních jevů v okamžiku ztráty jejich společenské platnosti. Široce pojatou etnologickou heuristikou, směřovanou k mapování lidové obřadnosti, obyčejové tradice, projevů lidové víry a lidové ekologické zkušenosti, shromáždil neznatelnou sumu dat nejrůznější provenience. Souhrnně však zpracoval pouze lidové pověry (1959) a pranostiky (1997).

Výrazně profilujícím celoživotním zájmem A. Robka je hledání nových písemných pramenů dokumentujících každodennost. V kontextu takto pojaté etnologické práce položil důraz na shromažďování tzv. „pramenů lidové provenience“: korespondence, vzpomínkových zápisů, deníků, paměti i folklorních sbírek, které vznikaly v „lidovém“ prostředí, přesněji jejichž tvůrci byli lidé z řad širokých vrstev obyvatelstva vesnice i města. Soustředěnou pozornost věnoval zejména

na lidovým kronikám. V lidovém kronikářství spatřoval důležitý zdroj poznání způsobu života, společenských i rodinných vztahů, a také názorových proměn společnosti. Suma jím objevených kronik z vesnického i městského prostředí 19. a počátku 20. století představuje trvalou základnu. Skýtá důležitou pramenovou základnu, a to přesto, že pouze menší část svých sběrů jubilant zveřejnil. Mnohé jím objevené rukopisy zůstávají uloženy v muzejních fondech, v archivech a zejména v jeho osobní sbírce (shromážděné vlastními sběry).

Přes širší etnologických zájmů, které v průběhu padesáti let prof. A. Robek obsáhl, zůstal ve své pracivěření „svému“ regionu. Vědomě pracoval na jeho poznávání: stal se nejen etnologem, ale i objevitelem kulturního odkazu rodného Kralupska.

Práce jubilanta poznamenala podobu české etnografie poslední třetiny 20. století. Tato doba pokračovala v modernizaci klasického národopisu – i když především cestou programového zacilování a tematického usměrňování. Odborná prestiž nutila jubilanta sledovat světové trendy vývoje oboru a tiše připouštět (nebo do jazyka doby přeformulovávat) směry, v nichž odhadoval příslib vědeckého posunu. Nutila ho nevěřejně (a případně i nepříznavě) naslouchat opozičním názorům druhých, tyto názory zvažovat a reagovat na ně v kontextu badatelské i koncepční práce.

Co přát jubilentovi, jemuž se badatelská a koncepční práce stala cílem? Věrnost oboru a životní sílu.

Mirjam Moravcová

K biografii Antonína Robka:

Fojtík, Karel: Padesát let doc. PhDr. Antonína Robka, CSc. *Český lid*, 68, 1981, s. 185–190 (zde bibliografie z let 1952–1980).

Petr, Jan: Antonín Robek padesátiletý. *Naše řeč*, 64, 1981, č. 3 s. 145–147.

Petráň, Josef: K padesátinám docenta Dr. Antonína Robka, CSc. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 22, 1981, s. 253–256.

Urban, Zdeněk: Krátké zastavení. *Bulharsko*, 1981, č. 3, s. 10.

Vařeka, Josef: Životní jubileum Antonína Robka. *Národopisné aktuality*, 18, 1981, s. 131–132.

Pozdrav PhDr. Janu Štovičkovi k šedesátinám

Spravedlivý čas nás opakovaně zaskočí. Dne 17. ledna roku 2003 se dožil šedesáti let historik, muzejník PhDr. Jan Štoviček. S etnologií spojuje tohoto skromného, obětavého a nesmírně pracovitého badatele nejen vstřícnost a pochopení specifik etnologické práce, ale především odborná orientace na problémy žitého společenského života města a vesnice druhé poloviny 19. a prvních desetiletí 20. století. Právě tato shoda odborných zájmů vytvořila reálný základ dlouholeté spolupráce s etnolog – zejména při studiu města a jeho kultury.

Jan Štoviček vystudoval na Filozofické fakultě UK v Praze obory historii a češtinu. Tíhl ovšem jednoznačně k historické problematice, k problematice hospodářských a sociálních dějin pozdního středověku a raného novověku, k problematice, kterou se svými studenty rozvíjel v historickém semináři této fakulty v šedesátých letech Václav Husa, Josef Petráň a Josef Polišenský. V době studií oslovily Jana Štovička zejména otázky protestních selských hnutí předbělohorského období. Proto také svou diplomovou práci zpracoval na téma Poddanská hnutí na panství Grabštejn